

Henry Purcell: Dido a Aeneas. Opera o třech dějstvích na libreto Nahuma Tatea. Nahrávka z roku 1981.

Osoby a obsazení:

Dido, královna Kartága	Emma Kirkby (soprán)
Belinda, její důvěrnice	Judith Nelson (soprán)
Druhá žena	Judith Rees (soprán)
Aeneas, trojský princ	David Thomas (basbaryton)
Kouzelnice	Jantina Noorman (mezzosoprán)
1. čarodějka	Emily van Evera (soprán)
2. čarodějka	Rachel Bevan (soprán)
Duch	Tessa Bonner (soprán)
Námořník	Rachel Bevan (soprán)

Dále účinkují Taverner Choir a Taverner Players, řídí Andrew Parrott.

Dvorní královský skladatel Henry Purcell se už za svého života, tedy ve druhé polovině 17. století, těšil ve své vlasti značné popularitě. Není divu – vždyť historie ukázala, že se díky svému talentu a bohaté světské i duchovní tvorbě stal po dlouhou dobu nejúspěšnějším anglickým skladatelem vůbec. Stejného významu dosáhl až Benjamin Britten ve 20. století.

Henry Purcell se už od raného věku pohyboval ve vysokých církevních a dvorských kruzích a jeho kariéra byla neobyčejně strmá. Jako desetiletý začal zpívat ve sboru Královské kaple, po mutaci hlasu se stal pomocníkem skladatele Johna Hingestona, který v té době zastával funkci ladiče a opraváře královských hudebních nástrojů, a ke svým osmnáctým narozeninám dostal dárek vskutku nevídaný – jmenování dvorním skladatelem pro soubor smyčcových nástrojů. Dva roky nato další jmenování, tentokrát šlo o jeden z nejprestižnějších postů, jaké v té době v anglickém hudebním světě bylo možné získat – o post varhaníka Westminsterského opatství. Purcell na něm setrval až do konce svého života. Vedle toho působil několik let jako varhaník také v Královské kapli. Tady jsou některá z jeho dalších zastavení na profesionální dráze: správce královského instrumentáře, ladič varhan, dvorní cembalista a především dvorní skladatel. Osud vyměřil Purcellovi pouhých 36 let života, ale navzdory tomu stačil svým dílem obsáhnout snad všechny hudební druhy, které Anglie 17. století znala. Psal dvorní ódy, divadelní hudbu, duchovní hymny, světské písně, catches, komorní hudbu i varhanní preludia. Vedle polyfonních skladeb v imitačním stylu stojí písně pro divadlo připomínající například skotskou lidovou hudbu, vedle vznešených kantát k počtě panovníka s jemným francouzským nádechem zase duchovní písně v jedinečném expresivním stylu.

Pouze jediné dílo by však stačilo k tomu, aby se Purcell natrvalo zapsal do hudebních dějin – ano, je to jeho slavná opera Dido a Aeneas, kterou si dnes přiblížíme.

Dido, nebo též Elissa, byla dcera tyrského krále Béla, bájná zakladatelka a první královna Kartága. Římský básník Publius Vergilius Maro ji ve svém eposu Aeneis vylíčil jako krásnou, jemnou, soucitnou a nešťastnou ženu. Jako mladá dívka se provdala za bohatého Foiničana Sychaea; nedělala to z vypočítavosti, nýbrž z lásky. Didonino štěstí však dlouho netrvalo, neboť její bratr Pygmalion, který se po otcově smrti stal tyrským králem, Sychaea zákeřně zavraždil, aby se zmocnil jeho majetku. Z hrůzy nad tímto zločinem opustila Dido svou vlast a se skupinou krajanů, kteří byli s Pygmalionovou vládou nespokojeni, se vystěhovala na severozápadní pobřeží Afriky, kde založila „Nové město“ neboli Kart Hadašt, z něhož později vznikl název Kartágo. Tam žila potom smířena s osudem až do dne, kdy u břehů jejího města přistálo loďstvo s uprchlíky z dobyté Tróje, které vedl Aeneas, syn dardanského krále Anchísa a bohyně lásky Afrodity. Dido je přátelsky přijala a Aenea ubytovala ve svém paláci. Soucit se statečným mužem, jenž mnohé vytrpěl, se u ní zakrátko změnil v lásku. Zpočátku svůj cit přemáhala, protože prvnímu manželovi přísahala věrnost až za hrob, pak se mu na radu své sestry Anny k lásce přiznala. Aeneovi nebyla Dido rovněž lhostejná a rád by byl zůstal po jejím boku králem v nově vybudovaném městě. Z rozkazu nejvyššího boha Jova, který mu poručil, aby si našel novou vlast v Itálii, musel však Kartágo opustit. Zoufalá Dido spáchala nato ze studu a žalu sebevraždu.

Libretista Nahum Tate se inspiroval 4. zpěvem Vergiliovy Aeneidy a zobrazil krátké spočinutí trojského hrdiny Aenea u kartaginské královny Didony, jejich vzájemnou milostnou vášeň i intriky čarodějnic, znamenitě využitě v dramaticky kontrastním hudebním materiálu vyjadřujícím jak bouři v přírodě, tak i působení temných sil radujících se ze zkázonosného a zlovolného zásahu do lidských osudů i dějinných událostí, aby v závěrečném tragickém vyznění díla, v lamentu umírající Didony, Henry Purcell vytvořil jeden z vrcholů barokní opery. Děj se odehrává v Kartágu po skončení trojské války a je založen téměř výhradně na akci tří hlavních postav. Vedle Didony a Aenea je to Belinda, důvěrnice nešťastné kartaginské královny, jež v Purcellově zhudebnění kontrastuje světlým sopránem s temnějším charakterem Didonina partu. Opera obsahuje nejen krásné árie (například ono lamento umírající Didony) a dramatické recitativy, ale i velmi působivé sbory, které mají rovněž důležitou dějovou funkci. Purcell tu hojně využívá také dvojsborové techniky. K původnímu Tateovu libretu patří alegorický prolog, k němuž se ale ztratila hudební složka. V prologu vystupují Phoebus (bůh slunce), Venuše, mořské panny, nymfy a pastýři. Bůh Phoebus se chlubí svou mocí a mořské panny mu slibují věrnost, ačkoli se Phoebovi posmívají, že se „přejedl“ ambrózie. Venuše obhájuje svého pomocníka Amora,

že svými šípy přece nemůže vykonat nic zlého. Následuje šťastná scéna ze života zamilovaných pastýřů.

Purcellova komorní opera Dido a Aeneas se v novodobém hudebním povědomí plně etablovala nahrávkou britského dirigenta Andrewa Parrotta, specialisty na starou vokální hudbu, jeho sboru Taverner Choir a orchestru dobových nástrojů Taverner Players; titulní role kartaginské královny Didony a trojského prince Aenea zpívají sopranistka Emma Kirkby a basbarytonista David Thomas. A právě tuto nahrávku dnes budeme poslouchat. Vznikla v roce 1981 a dále se na ní podíleli tito sólisté (respektive sólistky, neboť se jedná o samé ženy): Judith Nelson – soprán (Belinda, Didonina důvěrnice), Judith Rees – soprán (Druhá žena), Jantina Noorman – mezzosoprán (Kouzelnice), Emily van Evera – soprán (1. čarodějka), Rachel Bevan – soprán (2. čarodějka), Tessa Bonner – soprán (Duch) a opět sopranistka Rachel Bevan, tentokrát v roli Námořníka. Poslední tři jmenované pěvkyně – tedy Rachel Bevan, Tessa Bonner a Emily van Evera – účinkují také ve sboru. Ten je složen ze šesti sopránů, čtyř tenorů a dvou basů a podle potřeby představuje dvořany, čarodějnice, námořníky i kupidy.

Po předešlé vstoupíme do prvního dějství opery, které se odehrává v královském paláci. Dido je zmítána smutkem a beznadějí, jež však nechce a ani nemůže dát najevo. Vždyť je královnou Kartága a nepatří se, aby ukazovala navenek svou citlivou duši. Někomu se ale svěřit musí – je to její důvěrnice Belinda: „Ach, Belindo, mě trápí nevýslovný žal, už nemůžu dál. Neklid zmítá duši mou. Já hynu trýzní tajemnou, již nikdo nesmí znát,“ zpívá Dido ve své árii. Po smrti svého manžela Akteona dala královna slib, že už nikdy nepodlehne lásce. Pak ale ke břehům Kartága připluje Aeneas a oba se do sebe zamilují. Belinda radí Didoně, aby zanechala truchlení po zesnulém manželovi a vzala si Aenea. Také dámy z jejího doprovodu doufají, že královnin zármutek pomine. Dido se však obává, zda nedodržení jejího slibu nepřinese vztahu neštěstí. Belinda ji ujišťuje, že nový král a šťastný vladařský pár by byli pro celé království jen přínosem. Všechny ženy vědí, že Dido se nemusí ničeho obávat, protože Aeneas ji miluje. Královna se nejprve zdráhá, ale Aeneas ji přesvědčí o své lásce, ona mu uvěří a k všeobecné radosti klesá do jeho náruče. Lid slaví vítězství Amora zpěvem a tancem.

<https://www.youtube.com/watch?v=kqsbtvORcKU>

<https://www.youtube.com/watch?v=i72TVnRDESs>

Takto tedy končí první dějství opery Henryho Purcella Dido a Aeneas, pojednávající o lásce kartaginské královny Didony k Aeneovi, jenž uprchl ze zničené Tróje. Kdy přesně Purcell operu komponoval, nevíme. Její zrod totiž provází řada nejasností. Badatelé se dlouhou dobu domnívali, že byla původně určena pro chovanky Školy mladých šlechticů v londýnské čtvrti Chelsea, kde

se také uskutečnilo jediné známé provedení za Purcellova života, a to někdy kolem roku 1689. Tento penzionát řídil slavný tanečník a choreograf Josias Priest. Nejnovější výzkumy však naznačují, že opera mohla být premiérována už dříve na královském dvoře a že vznikla v roce 1683 nebo 1684. Téměř s jistotou můžeme říci, že vznikla jako odpověď na dílo Johna Blowa Venuše a Adonis. Sám skladatel sice charakterizoval svůj výtvar jako „masque k pobavení krále Karla II.“, ale navzdory názvu a malému rozsahu to byla plnohodnotná opera.

Historie prvních provedení těchto dvou scénických děl má možná podobné paralely. Operou Venuše a Adonis se mohl král potěšit asi v roce 1683 a poté, v dubnu 1684, byla upravena pro dívky z Priestovy školy. Part Adonise, původně určený barytonu, byl transponován o oktávu výš a zpívala ho Priestova dcera. Následující tento vzor byla opera Dido a Aeneas možná také psána pro dvorní představení a později upravena pro žáčky dívčí školy. Tato hypotéza by pomohla objasnit několik rozdílů mezi libretem vytištěným pro amatérskou produkci v Chelsea (v podání mladých dam) a nejstarší dochovanou partiturou, která obsahuje barytonový part Aenea stejně jako kontratenorové, tenorové a basové sborové party, které sotva byly přednášeny Priestovými mladými žačkami. Navíc poměrně komplikované scénické pokyny ve zmíněném libretu (‘Phoebus se objeví ve válečném voze’, ‘Venuše sestupuje do kočáru’ nebo ‘Kupidové v oblacích nad Didoniným hrobem’) by pravděpodobně byly nerealizovatelné v internátní škole a mohou se tedy vztahovat na dřívější profesionální či dvorní představení.

Narážky v libretu samy o sobě několikrát napovídají, ke které příležitosti mohla být opera Dido a Aeneas komponována, ale žádná z nich není dostatečně aktuální, aby mohla být brána jako spolehlivý důkaz jednoho či druhého data. Zdá se, že prolog (jehož hudba je ztracena) odkazuje na Slavnou revoluci v roce 1688, s Phoebem a Venuší reprezentujícími Viléma a Marii, nový politický řád; sbor v prvním dějství „Kde vládcové v lásce spojení jsou...“ se rovněž jeví jako kompliment novému králi a královně. Ale opera sama, v níž princ opouští svou královnu s tragickým důsledkem, by byla útokem v kterémkoli období vlády Viléma a Marie. V jedné básni asi z roku 1686 se Nahum Tate, z jehož pera je i libreto k opeře, zmiňuje o králi Jakubovi II. jako o Aeneovi, který je uveden v omyl zlými machinacemi kouzelnice a jejích čarodějek (což představuje římské katolictví, to bylo v té době běžné přirovnání), aby opustil Didonu, která symbolizuje britský lid. Stejná symbolika se může vztahovat na operu, ale ani tato báseň nás nepřivádí blíže k datu premiéry.

Jsou tu ale i další otázky, například hlasové určení role kouzelnice – představoval si Purcell, že bude obsazována mezzosopranistkami, nebo barytonisty? Role čarodějek a kouzelnic byly v Anglii v období restaurace téměř vždy svěřovány mužům. Za života skladatelova nebyla opera vydána

tiskem. Autograf partitury se ztratil a notový záznam koloval jen v kopiích. Nedochoval se ani závěrečný sbor a tanec ze druhého dějství. Pokud se týká naší nahrávky, Andrew Parrott se rozhodl uzavřít druhé dějství opery tancem hornpipe z Purcellovy suity *Ženatý milý*. My jsme ale teprve na samém začátku tohoto dějství – a tady je jeho obsah.

Zatímco se v královském paláci oslavuje vítězství lásky a krásy, ve skalní jeskyni svolává kouzelnice své čarodějky a spřádá s nimi plány, jak překazit Didonino štěstí a přivodit pád Kartága. Kouzelnice určuje jednu ze svých družek, aby se v podobě božského posla Merkura zjevila Aeneovi, který je s Didonou v lese na lovu, a z Diova příkazu ho poslala s jeho loďstvem pryč. Ještě předtím ale chtějí čarodějnice rozpoutat prudkou bouři a Didoně a Aeneovi zkazit radost z lovu. Na to se těší všechny fúrie.

Na lovu se Dido se svou družinou oddává radosti z přírody. Navštěvuje pramen, u kterého byl její manžel Akteon rozsápán vlastními psy. Aeneas se vrací s hlavou kance, kterého skolil. Blíží se však bouře a všichni spěchají zpátky k městu. Aenea zdrží duch v Merkurově podobě a hrozí mu Diovým hněvem, pokud ihned nezanechá milostných dobrodružství a neodpluje do Itálie založit novou Tróju. Aeneas ví, že musí poslechnout, ale lituje, že nemůže s Didonou zůstat.

<https://www.youtube.com/watch?v=HgW2vwDrwQM>

<https://www.youtube.com/watch?v=B7MjtfCgzvE>

To bylo druhé dějství opery o nešťastné kartaginské královně Dido a Aeneas Henryho Purcella. Libreto vytvořil Nahum Tate podle své hry *Brutus z Alby*, aneb *Očarování milenci*, kterou původně nazval *Dido a Aeneas*, a podle čtvrté knihy Vergiliova hrdinského eposu *Aeneis*. Zatímco u Vergilia řídí Aeneův osud bohové, v Tateově libretu je božský úděl Aeneova odplutí pouze předstírán a láska zničena jen ze zloby, bez logického odůvodnění. *Dido a Aeneas* je de facto jedinou skutečnou Purcellovou operou. Všechna jeho ostatní dramatická díla jako *Král Artuš*, *Dioklecián* či *Královna víl* jsou v podstatě divadelními hrami s hudebními interpolacemi. *Dido a Aeneas* je jediná Purcellova dramatická kompozice, která je prokomponovaná a po vzoru francouzské a italské opery řazená do aktů a scén, s přesným rozlišením árií, recitativů, sborů a tanečních vstupů. Těžko bychom našli jiné dílo, které by s tak skrovnými prostředky dosáhlo takových výsledků jako *Dido a Aeneas*. Didonino loučení se životem je jedním z nejdokladnějších vyznání v dějinách hudby. Tento žalozpěv zlomeného srdce dokumentuje skladatelovo velké a niterné umění výrazu: recitativ ve znaveně ustávajícím pohybu, árie (u Purcella je to „song“) vystavěná jako *chaconne* nad lamentovým basem, plná bolestných disonancí, ale s písňově prostou melodikou.

Tragický konec lásky přichází s třetím, závěrečným dějstvím opery. V přístavu svolává námořník svou posádku k vyplutí. Námořníci tančí a připravují se na cestu a čarodějnice s fúriemi si libují, jak se jim loď podařila. Chystají se bouřit a zničit Aenea i jeho loďstvo a radují se, že se blíží Didonin konec. Zemře prý ještě tu noc a Kartágo zítra shoří. Dido nařiká nad svým údělem. Nechce věřit, že by ji Aeneas opustil. Ale Belinda už viděla loď připravené k vyplutí. A skutečně – Aeneas se přichází s Didonou rozloučit, protože Diův příkaz mu nedovoluje žádné zdržení. Dido se domnívá, že je podvedena, a rozkaz bohů považuje za záminku. Aby jí dokázal svou lásku, je Aeneas připraven vzdorovat vůli bohů a zůstat u ní. Královnina hrdost však nedovolí přijmout jeho obět'. Posílá Aenea pryč a po jeho odchodu spáchá sebevraždu. Umírajíc se loučí s Belindou a prosí ji, aby na ni vzpomínala v dobrém a zapomněla na její těžký osud. „Až v země klín mě pochováš, pro mě neběduj a pláčem neplýtvej. Až odejdu snít, snad na hrob květ mi dáš, pro mě neběduj, jen v dobrém vzpomínej. Však zapomeň, jak zlý byl osud můj,“ zpívá Dido. Její skon oplakává celé Kartágo i kupidové.

Příběh Didony a Aenea, to je krásný příběh lásky, odehrávající se během jediného dne a noci. Ve skutečnosti se ti dva nikdy nemohli potkat. Ani v mýtech, ani v historii. Dětilo je totiž od sebe 500 let.

<https://www.youtube.com/watch?v=CdVt2eS-DNY>

<https://www.youtube.com/watch?v=DtAoWwKqUG8>

Nahrávka celé opery je rovněž dostupná na tomto odkazu:

<https://www.youtube.com/watch?v=8D9vVFSChtU>

